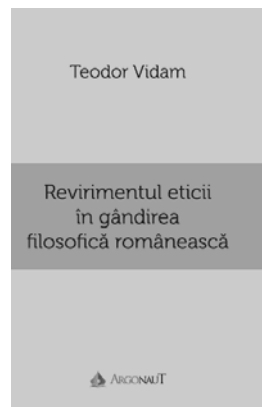

În obiectiv: Teodor Vidam, *Revirimentul eticii în gândirea filosofică românească*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2017.

ȘANSELE FILOSOFIEI MORALE

VASILE MACOVICIUC
Academia de Științe Economice, București

Teodor Vidam este unul dintre cei mai cunoscuți și avizați cunoscători/practicieni pe teritoriul filosofiei morale. Recentă apariție – intitulată *Revirimentul eticii în gândirea filosofică românească* – se află în prelungirea firească a unor alte volume dedicate gândirii filosofice românești și, deopotrivă, condiției contemporane a eticii.

Prin chiar titlul său, acest volum anunță și precizează desfășurarea unui proiect mult mai amplu, respectiv înpământenirea reflecției morale, refuzul speculației gratuite și angajarea culturală de temelie. De altfel, este o continuare firească a unor lucrări anterioare, dintre care amintim: *Tematizări ale gândirii etice actuale* (2001), *Orizonturi și mize ale gândirii etice contemporane* (2009), *Repere esențiale ale gândirii etice europene* (2012) ș.a. După *Filosofia moralei încotro?* (2014), este legitimă preocuparea pentru a evidenția rădăcinile autohtone ale gândirii morale. Sunt avute în vedere atât unele din cele mai semnificative arhitecturi ideatice – precum D.D. Roșca, A. Dumitriu, P. Creția –, cât și angajările hermeneutico-exegetice de excepție semnate de Alexandru Boboc, Alexandru Surdu, Vasile Tonoiu, Gheorghe Vlăduțescu, D. David ș.a.

Rev. filos., LXIV, 2, p. 269–274, București, 2017

Din acest unghi analitic, cartea pe care o avem în vedere schițează un proiect mult mai amplu, urmărind filiațiile specifice ale gândirii românești cu spațiul cultural european. O parte consistentă a lucrării are virtuți exegetice, urmărind modul în care au fost receptate/integrate la noi anumite contribuții fundamentale din filosofia moralei. În acest sens, este radiografiată gândirea lui Max Scheler (cf. cap. III) din perspectiva autorilor români care îl valorifică; centrul de greutate îl reprezintă travaliul fenomenologic aplicat psihismului uman cu accentele dispuse pe raporturile dintre iubire și sacrul cultural, valorile fiind, prin chiar structura și finalitatea lor, identificabile în ordinea afectivității, fără a eșua într-un hedonism de primă instanță sau într-un eudemonism de epocă.

Specificul ireductibil al valorilor etice este evidențiat prin analiza filosofiei lui N. Hartmann (cf. cap. IV); o atenție specială este acordată distincției – cu încă nebănuite virtuți operaționale – dintre valori ale intenției și valorile intenționate.

Gândirea etică românească este exemplificată prin concepția lui D.D. Roșca despre filosofie, existența tragică și valorile veșnice (cf. cap. V); prin evidențierea contribuțiilor lui Anton Dumitriu la decodificarea unor sensuri originare din structurile conceptuale și tematizările filosofice contemporane (cf. cap. VI), mai ales privitoare la *homo universalis*. Un capitol special (cf. cap. VII) încearcă să ne convingă de meticulozitatea valorică a discernământului etic în interpretările filologice, filosofice și etimologice ale lui Petru Creția, tabloul virtuților morale propus de acesta fiind exemplar prin rafinament, profunzime și percuție experimentală.

Ipoteza de bază a lucrării – reluată insistent, dar fără a fi urmărită cu tenacitate – vizează „omul de omenie”, ca model/ideal pentru istoria și civilizația locală românească; autorul consideră că în jurul acestui concept/ideal poate fi structurată o întreagă gândire filosofică dimpreună cu o bogată/complexă filosofare folclorică și, deopotrivă, un praxis socio-cultural. În același sens, amintesc faptul că Mihai Ralea sugera înlocuirea conceptului impersonal/neutru de „umanitate” cu cel de „omenitate” întrucât este mult mai dispus la angajare afectivă nemișlocită, având formula/forma unui imperativ interiorizat, deosebit de imperativul categoric kantian. Presupun că viitoarele contribuții vor acoperi acest teritoriu problematic de care s-au apropiat mai ales folcloriștii, etnologii, istoricii culturii, în timp ce filosofii au preferat sincronizările cu ideea europeană.

SOLUȚII PENTRU UN REVIRIMENT AL ETICII ÎN GÂNDIREA ROMÂNEASCĂ

GABRIEL HASMAȚUCHI
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

În vremurile pecetluite de o tulburare morală, de o criză a culturii și, implicit, de instaurarea unor confuzii rezultate dintr-o opacitate etică pricinuită de raportarea omului contemporan la un set de pseudovalori pe care le ia drept modele, se

impune luarea unei atitudini ferme. Nu e suficientă doar constatarea derapajelor, ci și oferirea de soluții. Într-un atare context, un eseu precum este *Revirimentul eticii în gândirea filosofică românească* (Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2016, 207 p.) semnat de filosoful Teodor Vidam, este mai mult decât binevenit, deoarece trăim într-un ev problematic. Mersul lumii este evident într-o direcție greșită: „Ceea ce este de-a dreptul șocant, să nu zicem uluitor, este asaltul non-valorilor, pseudo-valorilor și întreaga cohortă a impostorilor în spațiul vieții personale și publice românești” (p. 66). De aceea se impune o atitudine critică dublată de o încercare de remediere a derapajelor actuale: „Asistăm la un moment de cumpănă, de destabilizare, o redresare valorică e greu de realizat, dar lupta nu trebuie abandonată, întrucât confruntarea dintre valoare și antivaloare, dintre autentic și neautentic, este o permanență, un proces neîntrerupt” (*Ibidem*). Soluțiile propuse de eticianul Teodor Vidam provin din zăcămintele morale comune ale umanității. După cum observăm, autorul propune o urgentă revigorare morală a societății românești: „Reconstrucția ființei umane are nevoie de un reviriment, de plămădirea unei alte regenerări prin care egoismul și interesele mărunte de grup să fie definitiv stopate, în favoarea unei democrații ghidate de o meritocrație reală și o toleranță critic constructivă care să depășească barierele unui naționalism îngust și conservator” (p. 11). Abordarea lui Teodor Vidam depășește ispita etnocentrică a circumscrierii acestei noi faceri morale prin exploatarea unor resurse arhetipale, dar prea puțin valorificate. De aceea, în orizontul gândirii etice universale caracterizat de polaritatea Occident – Orient, primului pol fiindu-i atribuit efortul secular de „armonizare a individului cu societatea umană” (p. 12), iar celui de-al doilea ajungerea la „realitatea ultimă a nivelului ființei umane” (*Ibidem*), se ivește prototipul moral al „omului românesc” care se aseamănă, cum spune Teodor Vidam, cu „o cumpănă între cele două zări” (p. 13), ce și-a găsit perfecta armonizare în sintagma „om de omenie”, o expresie „definitorie pentru ethosul românesc” (*Ibidem*), ce constituie un punct nodal, de netăgăduit, în încercarea de a revigora gândirea etică de la noi, până la noi și după noi.

În cele opt secțiuni ale lucrării *Revirimentul eticii în gândirea filosofică românească*, toate eforturile lui Teodor Vidam converg în direcția unui proiect etic românesc inspirat și propulsat de profunda alcătuire și semnificație a sintagmei „om de omenie”, care „este aparent de factură tautologică, dar în realitate ea permite sau îngăduie să deschidem cercul solipsismului transcendent” (p. 17). Chiar din prima parte a cărții – „Considerații preliminare despre înțelesul ființei umane”, răzbate ideea clară a fezabilității acestui plan de redresare etică a societății românești luând în calcul fondul etic românesc: „Căutarea adevărului și dreptății sunt coordonatele majore ale ethosului românesc ce ne-au însuflețit și animat de-a lungul secolelor și mileniilor. Fără aceste «coloane de rezistență», fără descoperirea, valorificarea și realizarea sau înfăptuirea acestor valori, izbânda sintagmei «om de omenie» devine deopotrivă problematică și îndoielnică” (p. 21). Cu toate acestea, depășirea vulnerabilității și atingerea condiției de „om de omenie” prinde contur ca urmare a faptului că „Sâmburele tare al acestei sintagme îl reprezintă și constituie trei valori dominante: adevărul, dreptatea și, nu în ultimul rând, libertatea” (p. 26).

Perspectiva critic-constructivă asupra eticii este în strânsă legătură cu „regatul valorilor”, care „deși constituie un regat secund, dar nu secundar, orientează și călăuzește viața umană” (p. 29). De aceea, autorul vine și cu următoarea precizare: „Noi am stabilit într-o manieră certă premisa că analiza comportamentului uman nu se poate porni dacă nu are în vedere structura triontică a ființei umane (corp, suflet, spirit) a căror interferențe și suprapuneri parțiale pot fi în același timp convergente și divergente” (p. 24).

În sprijinul tezei sale, filosoful Teodor Vidam valorifică și, deopotrivă, supune unei act de o rară precizie hermeneutică dublată de un demers pluridisciplinar (antropologie, axiologie, psihologie, sociologie, religie ș.a.) aportul unor remarcabili gânditori – de aiurea și de la noi – precum M. Scheler, N. Hartmann, D.D. Roșca, A. Dumitriu și P. Creția, fiecăruia consacrandu-i câte un capitol.

Așadar, referindu-se la cel dintâi cugetător, Teodor Vidam apreciază că „Personalitatea accentuată a lui M. Scheler nu a separat niciodată actul de a trăi și actul de a filosofa” (p. 35), căci filosoful german a practicat „o filosofie a vieții și a valorii” (*Ibidem*). Concepția scheleriană este ilustrată sintetic de către T. Vidam prin interpretarea a trei lucrări de referință: *Esența și formele simpatiei*, *Formalismul în etică și etica materială a valorilor* și *Poziția omului în cosmos*. Așadar, pe lângă faptul că pune în lumină contribuția majoră a lui M. Scheler la dezvoltarea gândirii etice, T. Vidam afirmă că „Sintagma «ordo amoris» dezvăluită de B. Pascal, preluată și fortificată de S. Kirkegaard, Scheler i-a conferit un statut teoretic de nezdruncinat”. Acestei teze îi mai adaugă și pe următoarea: „Trecerea de la simțire la gândire cu gradele și cu nuanțele lor a constituit principalul travaliu noțional conceptual în opera lui Scheler” (p. 41). De consemnat este și reliefaarea modului în care funcționează, în viziunea eticianului german, raporturile dintre individ și societate: „Scheler accede la ideea că nucleul fiecărei etici rezidă în ierarhizarea valorilor în ce privește organizarea și funcționarea raporturilor dintre «eu» și «altul», dintre individ și societate, dintre varietatea și diversitatea comunităților umane” (pp. 45–46). Meditațiile pe marginea ideilor scheleriene îl conduc pe filosoful T. Vidam la constatarea faptului că „Ethosul unei culturi cuprinde zăcămintele și simțămintele adânci, irigările și vasele comunicante din subsolul acestora. [...] Ethosul provine din sentimente profunde precum sentimentul valorii și cel al iubirii” (p. 49). Plecând de la această generalizare, T. Vidam ajunge și la ideea că „Ethosul românesc nu poate fi conceput în afara victoriei reputate de monoteismul iudeo-creștin asupra religiilor și metafizicii antice” (*Ibidem*). Printre altele, în complexa sa teorie etică, T. Vidam subliniază faptul că „Scheler recunoaște persoana umană ca fundament al moralității, iar personalitatea ca realizare plenitudinară a acesteia” (p. 53).

Hermeneutica scrierilor etice ale lui N. Hartmann îl conduce pe T. Vidam la evidențierea trăsăturilor gândirii etice hartmanniene, care se dezvoltă ținând cont tot de imperativul valorilor morale, deoarece și „El se dezice de naturalismul etic, de formalismul și rigorismul kantian. Un om dăruiește din iubire, dar nu de dragul

iubirii” (p. 59) și „punctează și apreciază contribuția novatoare a lui Scheler” (p. 64). De aici și desprinderea ideii că „Valorile morale nu sunt simple valori situaționale. Baza valorilor morale se află în purtătorul conduitei” (*Ibidem*). Momentul de răscruce – concretizat prin manifestarea personalismului etic – la Scheler, dar și la Hartmann, a creat omului posibilitatea de a-și fortifica „celulele morale” (p. 74). Potrivit cercetării efectuate de T. Vidam asupra gândirii etice a celor doi cugetători, detectăm o înrudire conceptuală și găsim în comun, la amândoi, curajul de a se diferenția de ce s-a făcut până atunci, propunând „o etică originală a valorilor prin intermediul intuiției emoțional-spirituale” (p. 75).

Înscrisă în „regatul valorilor” este, de asemenea, și gândirea etică a filosofului D.D. Roșca „al cărui calibru valoric, afirmă T. Vidam, se înscrie pe coordonatele majore ale vieții spirituale naționale și europene. [...] Aportul său în clarificarea problematicii este la aceeași înălțime și adâncime teoretică comparabil cu acela al lui M. Scheler și N. Hartmann” (pp. 80–81). Tușa gândirii etice a lui D.D. Roșca se înfățișează, conform cercetărilor lui T. Vidam, ca fiind rezultatul găsirii unei căi de mijloc între utilitarism și fericirea profesată de Dalai Lama, prin ceea ce D.D. Roșca a denumit „reacție hotărâtoare de destin” și prin ipoteza „valorilor veșnice”. Filosoful român atrage atenția asupra primejdiei survenite din cauza preocupărilor oamenilor pentru confortul generat de civilizație. Teodor Vidam subliniază faptul că D.D. Roșca a constatat că „Lumea capitalistă tinzând să vadă în succesul bănesc valoarea cuiva, dar nu a lui cineva” (p. 93). Existența umană ar trebui să aibă drept repere „valorile veșnice”: „Ceea ce descoperim ca aliniament de bază comun la Scheler și la D.D. Roșca este cel puțin ipoteza caracterului etern al valorilor morale” (p. 103): adevărul, dreptatea, cuplul conceptual bine și rău și libertatea.

Relevante pentru consolidarea proiectului „omului de omenie” sunt, pentru filosoful Teodor Vidam, și reflecțiile etice propuse de A. Dumitriu, care „scoate în evidență o certitudine, el în calitate de persoană umană și omenirea sau umanitatea sunt una și aceeași ființă” (p. 112) și, mai arată printre altele că „marea descoperire a occidentului este umanitatea; marea descoperire a orientului este omul” (p. 111). Modelarea omului, având în vedere concepția etică a lui A. Dumitriu, se face prin „asceza culturii”, căci „Omul cult este un om informat, un om treaz, un om vigilent, un om trezit și deșteptat, capabil să-i aducă și pe alții în această stare” (p. 141), de aceea „omul cult” este o alternativă viabilă la ceea ce ar putea genera „transformarea individului într-o masă de oameni, a cărei umanitate e frustrată și stresată [...] pierzându-se în anonimizarea la grămadă” (p. 142).

Un alt gânditor care vine în sprijinul ideii proiectului etic profesat de T. Vidam este Petru Creția, care se detașează ca autor de „eseuri morale” prin practicarea unui discernământ etic rafinat, deoarece prin „analiza permanenței luminilor din «catedrala luminii» ne dezvăluie clipele și momentele unice care l-au marcat și l-au făcut să aibă trăiri care l-au dus la *ekstasis*, care l-au păstrat în turnura ființării umane autentice și relevante” (p. 150). Destinul eroic și cel tragic

al omului îi dau prilejul lui P. Creția de a ne supune atenției vulnerabilitatea ființei umane și pericolele ce-o pândesc mai ales că anumite voci încearcă „instituirea exagerată a relativismului moral în interiorul culturii românești” (p. 143). Teoretizările etice ale lui P. Creția inspirate de mituri creează și cadrul favorabil al unor delimitări conceptuale având în vedere termenii de „soartă” și de „destin”, primul cu un înțeles moral pozitiv dacă este supus unei „reacții hotărâtoare” (D.D. Roșca), iar cel de-al doilea cu o conotație negativă pentru că „ne coboară jos de tot, la acceptarea pasivismului propriu plantelor și animalelor” (p. 148). Teodor Vidam readuce în atenție și concepția referitoare la previziunea lui P. Creția despre evoluția termenului de etică, o secțiune bogat ilustrată cu exemple concludente (pp. 157–184).

Supunem atenției și câteva din multele asocieri și diferențieri prezente în acest op între autorii analizați de filosoful Teodor Vidam. Așadar autorul subliniază faptul că între D.D. Roșca și A. Dumitriu există o asemănare dată de faptul că „gândirea dezinteresată este o gândire liberă” (p. 109). Pe de altă parte, „Identificăm aici – spune autorul – un punct comun între gândirea etică scheleriană și «valorile veșnice» preconizate de D.D. Roșca” (p. 46). În același registru al afinităților se situează și următoarele aserțiuni: „Reconstrucția ființei umane ca persoană morală sau ca subiect axiologic responsabil e o preocupare pe care o regăsim la Scheler, Hartmann și D.D. Roșca”, „Căci adevăratul promotor al valorilor morale este persoana umană, adevăr esențial împărtășit în comun” (p. 105) de către cei trei cugetători. Tot în spiritul similitudinilor se integrează și constatarea lui T. Vidam că „Reflecțiile etice ale lui A. Dumitriu rezonează cu sesizările fine ale lui P. Creția” (p. 145).

Revirimentul eticii în gândirea filosofică românească creează cadrul favorabil dezvoltării unui proiect etic care are ca izvor de inspirație „omul de omenie”, o alternativă durabilă. Incontestabilei crize morale de acum, Teodor Vidam îi propune drept antidot „întoarcerea la zăcămintele pitite în arhetipuri, zăcămintele ale însuflețirii și simțirii proaspete a psihismului uman (p. 67), deoarece trebuie „să acționăm potențele libertății creatoare, libertate ce ne poate debloca din procesul degradării și decăderii umane” (p. 50), căci se impune o „ființarea umană autentică” (p. 69) și „o campanie de salvagardare a ceea ce a mai rămas uman în noi” (p. 67). Situați pe „un picior de plai”, nouă, românilor, ne revine datoria să „asimilăm învățămintele etice realizate în occident și orient încercând să fim o cumpănă justă” (p. 70).

Încercarea filosofului Teodor Vidam este, fără îndoială, una temerară și poate deschide în cultura noastră calea unor schimbări majore, prin trezirea conștiinței morale în vederea edificării unei societăți guvernate de principiile „omului de omenie”, pentru a reuși „să transcendem fragmentarismul vremelnic și răvășitor al timpului nostru” (p. 145), să ieșim până la urmă din „voia sorții” și să provocăm la nivel individual și colectiv o „reacție hotărâtoare de destin” (D.D. Roșca).